

IMOLA : megújuló országos könyvtári szolgáltatások Magyarországon

1. Visszatekintés: a hazai közös katalogizálás vázlatos története

1.1. Előzmények

A könyvtári számítógépesítés térhódítása nyomán a hetvenes, hazánkban inkább a nyolcvanas évektől kezdve egyre több könyvtárban működött valamilyen gépi katalógus. Ezek a katalógusok hosszú időn keresztül egymástól elszigetelten, általában csak a könyvtár falai között voltak elérhetők. A számítástechnika fejlődésével a katalógusokat már távolról is elérhetővé lehetett tenni, és hamarosan megjelent az igény, hogy a katalógusokban ne csak külön-külön, hanem együttesen is lehessen keresni.

1.1.1. OSZKÁR

A központosított keresés igénye mellett annak gondolata is felvetődött – külföldi példákra alapozva – hogy a feldolgozó munka megkönnyítése érdekében a rekordok a saját katalógusba letölthetők is legyenek. A közös katalógusba való feltöltés, és az onnan történő letöltés lehetőségét is biztosító rendszerek megnevezésére első időben az „osztott katalógizálás” fogalmát használták, később a „közös katalógizálás, közös katalógus” terminológia vált elfogadottá. Hazánkban úttörő munkát végzett ezen a területen Vajda Erik, az OMIKK kiváló szakembere, akinek nevéhez fűződik a MOKKA elődjének tekinthető OSZKÁR (műszaki könyvtárak osztott katalógizációs rendszere) alapelveinek és rendszertervének kidolgozása.²

1.1.2. KözEIKat

Az OSZKÁR első változatától eltérő módon, más koncepció mentén indult a KözEIKat projekt. Alapvető eltérés, hogy míg az OSZKÁR (első változata) valóságosan egybetöltött rekordokból felépülő közös katalógus rendelkezéssel kívánta megvalósítani, addig a KözEIKat virtuális közös katalógust célozott meg, amelyben a tagkönyvtárak rekordjai nincsenek fizikai lagrós adatbázisba töltve, hanem egyidejű (párhuzamos) lekérdezés segítségével kereshetők egy közös keresőfelületen keresztül.³ Ezt a modellt elosztott rekordok is revezik.

1.1.3. VOCAL

Időben a fentiekkel párhuzamosan indult a Voyager (később Orvira) integrált rendszert használó könyvtárak közös katalogizálási törekvése, amely a VOCAL Egyesület által működtetett azonos névre keresztelt katalógizációs rendszerben ötvöztette. A VOCAL eszméjének egyik fő inspirálója és a munka koordinálója Bakonyi Géza volt. 1999-ben a Könyvtári figyelőben publikált cikkében⁴ áttekintette az addigi közös katalogizálási törekvéseket, elkötelezettséget tanúsított a MOKKA terveiről, azonban szükségesnek és hasznosnak látja a VOCAL létrehozását, amely az azonos rendszert használó könyvtárak együttműködése által a közös munka magasabb szintű összehangolását teszi lehetővé, mint ami az eltérő rendszereket használó könyvtárak katalógusait egyesítő MOKKA kereteiben megvalósítható.

1.2. MOKKA

1.2.1. A MOKKA rövid története

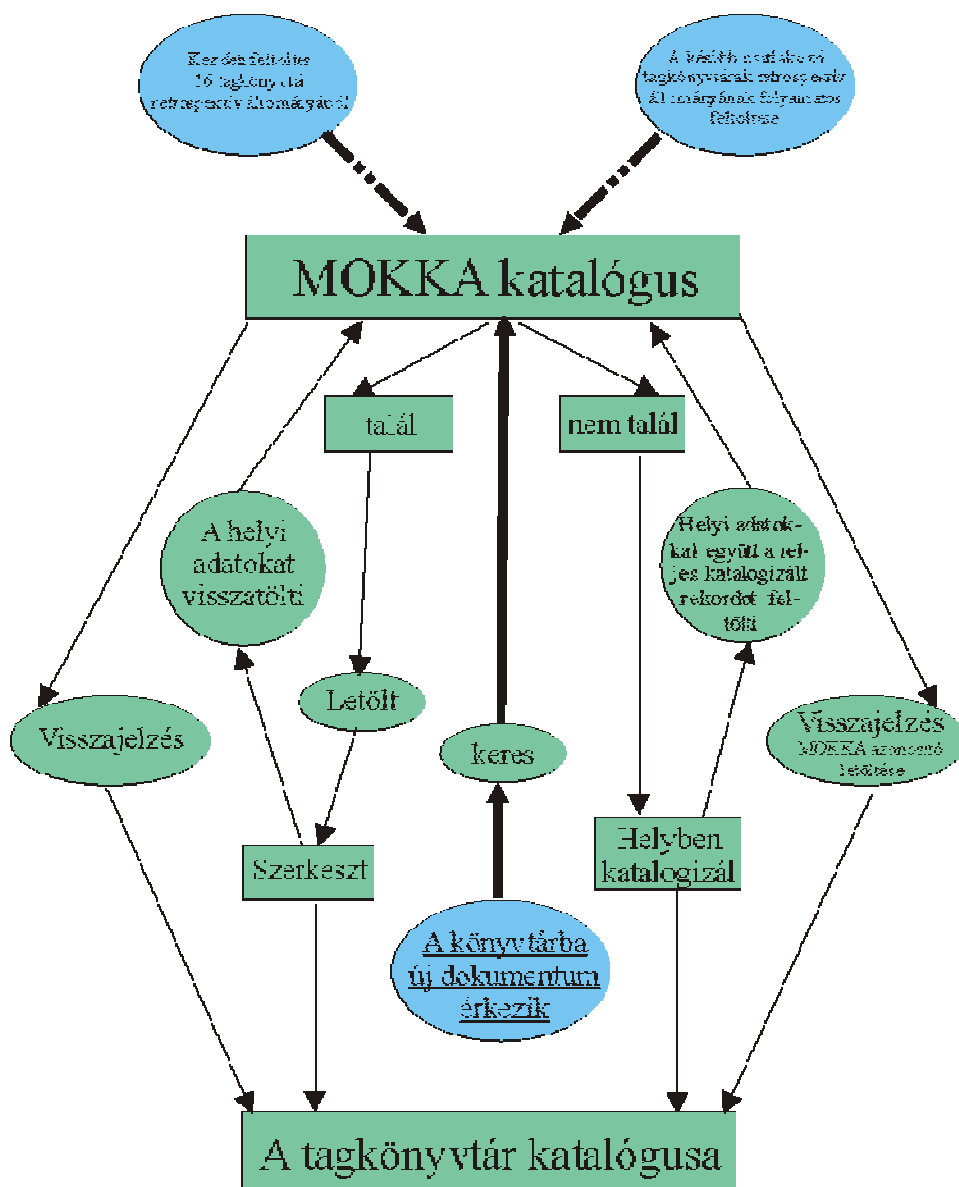
A MOKKA⁵ létrejöttének hátteréről tudósít Vajda Erik 3K-ban megjelent cikkében. Az elgondolás „atyja” Dr. Mader Béla, (az akkori József Attila Tudományegyetem SZE Egyetemi Könyvtárának főigazgatója) volt. Az ő elgondolása szerint a hazai könyvtárakban fellelhető dokumentum-vagyon leíró rekordjai a legnagyobb hazai könyvtárak katalógusaiban igen nagy százalékban fellelhetők. Ez a magyar kiadású művek esetében megközelítia 100% -t. Ezeket egy ponton elérhetővé tesszük, akkor ez nagymértékben segítheti a felgyűjtő munka párhuzamosítását.

A MOKKA megalakulása: „A MOKKA Egyesület 1996-ban alakult meg a 15 legnagyobb magyar könyvtár részvételével. Célja az volt, hogy létrehozza a magyar országos közös katalógizálás alapjául szolgáló közös katalógust és a funkcionális eszközöket.(...)”⁷

Vajda Erik 2001-ben lemondott a MOKKA projekt-szervező tisztségéről, után Bakonyi Géza letta a MOKKA projekt-vezető lementő színtartjuk a projekt második szakaszát. Ennek az időszaknak lényeges eseménye volt a 2006-os MOKKA bővítési pályázat, amikor az induló 15 (időközben 17-re bővülő) könyvtári tagság jócskán kibővült új, elsősorban nagyobb közművelődési könyvtárakkal. A MOKKA történetét megíró jövőbeni tanulmányban majd 2009/2010 lehet az újabb fordulópont, ami a 2008/2009-es TÁMOP-3.2.4 könyvtári pályázattal megvalósuló fejlesztések után következő 3 szakasz kezdetét jelöli ki.

1.2.2. A MOKKA működési modellje

A MOKKA működési modelljének kialakítását az a hosszas vizsgálódás segítette el, ami a külföldi és hazai példák alapján a közös katalógusok építésének optima leíródozatát vetette számra. Ennek eredményeképpen a döntés született, hogy a MOKKA alapját valódi, fizikai leggyebbet töltő adatbázis alkossa, és kialakítsa a körül az a működés mód, amit a MOKKA honlapjáról átvett ábrán tábrázol a szerző (1. ábra).

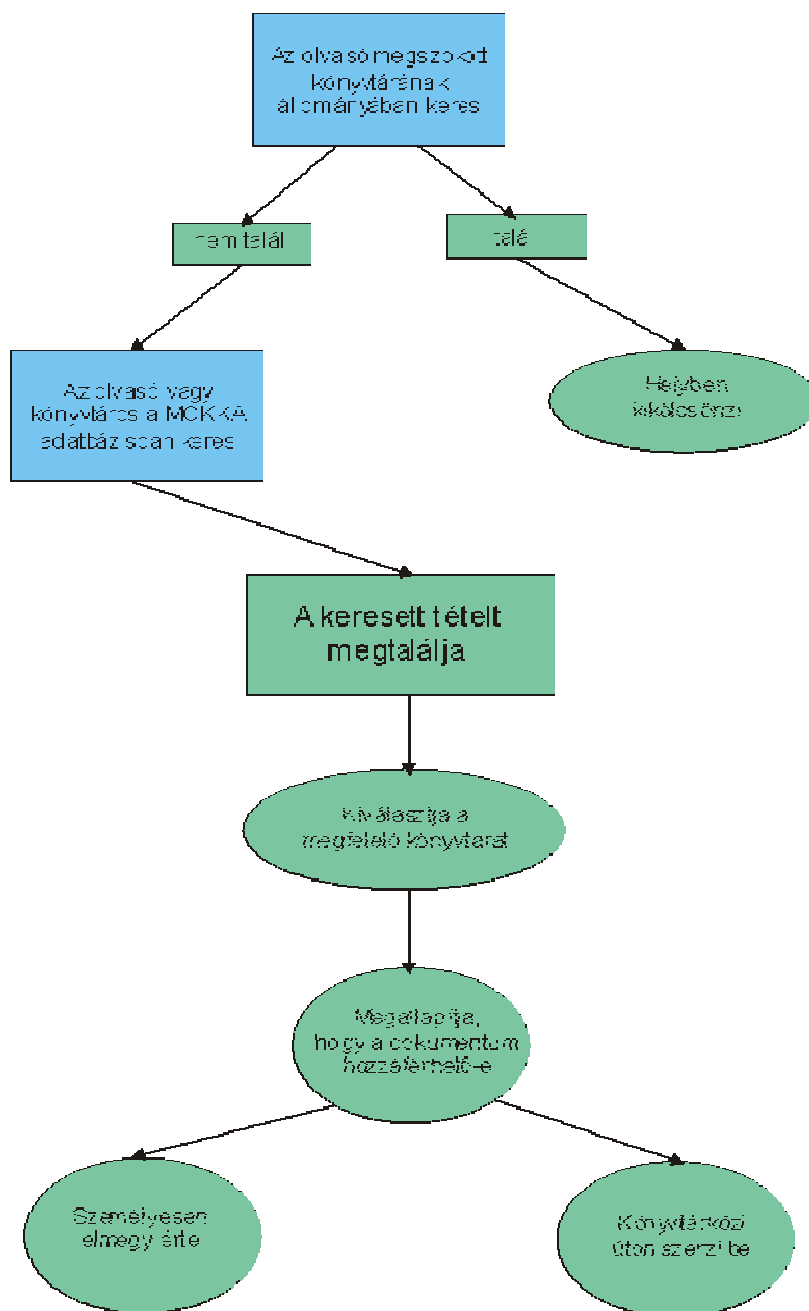

1. ábra. A MOKKA működési modellje a feldolgozó szempontjából (a MOKKA honlapjáról)

Az ábra a működést a feldolgozás szempontjából mutatja be. Az alapkoncepció arra a modellre épül, amelyet Vajda Erik „C” típusú, ródosított (földt és) klasszikus modellként ír le. A „C” modell leírása: „Az által vált indokolt, hogy a rendszert a kötő könyvtárak eltérő integrált könyvtári rendszereket és ebből adódóan eltérő keresési és katalógizálási felületeket használnak. Ilyenkor a résztvevők általános kívánsága, hogy – abban az esetben, ha a katalógizálandó dokumentum rekordját nem találták a központi rendszerben – „otthon” katalógizálhassanak, és a katalógizálás eredményét (saját leltérekkel és más szükséges azonosítókkal) feltölthessék a központi rendszerbe.” (Id. irodalomjegyzék 6. pont)

A MOKKA használatának másik oldalát mutatja az alábbi, szintén a MOKKA honlapjáról kölcsönzött ábra (2. ábra.)

Az olvasó és a MOKKA kapcsolata

2. ábra. A MOKKA működési modellje az olvasó szempontjából (a MOKKA honlapjáról)

Érdekes megfigyelni, hogy a folyamat végén megjelenik a KKK (könyvtárközi kölcsönzés) is, ami végül nem a MOKKA, hanem az ODR felületén fejlődött tovább.

1.2.3. A MOKKA kritikája

Mielőtt a MOKKA kritikáját megírnam szükségesnek látszik összegezni a következtetéseket:

- A MOKKA alapkonceptiója lényegében ma is helytálló, a hazai könyvtári informatikai fejlődés lehetőségei szerint optimálisnak mondható.
- A MOKKA jelentős szerepet töltött le a hazai könyvtárosság életében az elmúlt évek során, minden nehézség ellenére jelentős szolgálatot tett a felhalmozó munka összehangolása, megkönnyítése és a párhuzamos feldolgozás elkerülése érdekében.

1.2.3.1. Duplum-ellenőrzés

A MOKKA működése modellje szerint az első lépés az, hogy a tagkönyvtárak katalógusait egy hosszú folyamatban „egybetöltik”, fizikailag egy közös adatbázist hoznak létre. Ennek során kiemelkedő szerepet kap az egyes katalógusokban leírt, az összetöltés során duplumként jelentkező rekordokon végzett duplum-ellenőrzés és az erre alapozott szűrés. A később csatlakozó könyvtárak katalógusainak betöltése során a műveletet úgyszintén el kell végezni. A tapasztalat tanúsága szerint ez a szűrés nem működött kielégítően, a MOKKA adatbázisában mindeddig mai napig fellelhetők duplumok.

1.2.3.2. A feltöltések módszere

Nem mondható szerencsésnek, hogy a feltöltésnél a forrás azonosítására olyan „bizonytalan” tényezőt használtak, mint a szerver IP címe. Hiszen a szerver változhat, nem azonosít egyértelműen egy intézményt. További bonyodalom, hogy előfordul, hogy azonos szerverről töltenek fel több katalógust (egy intézmény, de több telephely, pl. egyetem karai). Ebből is adódtak problémák, különösen a második körben csatlakozó könyvtárak esetében. További, még súlyosabb problémaként jelentkezik a „manuális feltöltés” módszere. Sajnálatos módon a MOKKA tagkönyvtárak jelentős része nem – vagy csak nagy késéssel – jutott hozzá a szükséges, amivel a feltöltések automatizálhatóvá váltak. Az „kézi” vagy „batch” feltöltés pedig mindig bizonytalanságot eredményezett (feltöltötték a szerverre, de nem tudjuk, mit is történt vele, betöltődött, vagy sem).

1.2.3.3. Rendszerfüggetlenség

Az előző téma átvezet a rendszerfüggetlenséghez. A MOKKA eddigi életciklusában ez nem valósult meg. A témáról részletesen szó lesz az IMOLA koncepció bemutatásakor.

1.2.3.4. Visszajelzések

Láttuk a MOKKA felhalmozási folyamatairól, hogy mindkét ágon megjelent a visszajelzés eseménye. Ez a „fél-automatikus” módusnál – amikor a felhalmozó a saját katalógusba mentés mellett a központi katalógusba is szándékosan – megvalósul, de a teljesen „manuális” (batch) feltöltés esetében sok esetben (legtöbbször) elmarad. Sokszor és sokan kifogásolták, hiányolták ezt, ennek ellenére nem sikerült lényegi változást elérni ezen a téren. A feltöltések mellett a második terület, ahol komoly hátrányba kerültek azok a könyvtárak, amelyek nem a központirendszer szálítójának szoftverét használták.

1.2.3.5. Hibás karakterkészlettel történő betöltés

Sajnálatos módon a MOKKA első adatbázisának felépítése során néhány – még PC852-es kódlapot használó – könyvtár katalógusának betöltése során az ékezetese karakterek hibásan kerültek ábrázolásra. Ezt a hibás betöltést hosszú

éveken át nem sikerült orvosolni, a tagkönyvtárak ismételt kérése ellenére a hibás karaktereket tartalmazó rekordok maradtak bent, ezáltal sok esetben visszakereshetlenné téve ezeket a tételeket. A javításra csak a közelmúltban – hosszabb tárgyalások, egyeztetések eredményeképpen – kerülhetett sor, min után ezek a tagkönyvtárak korszerűbb könyvtári szoftverre váltottak, és az állományukat más kódolással újra elküldték.

1.2.3.6. Hibás betöltések javítása

Általában véve elmondható, hogy a jelenleg a MOKKA alapjául szolgáló adatbázis szerkezetijelentőképpen az adatbázisban a gépi is javítások nagyon nehézkesek, nehezen megvalósíthatók. Ez felveti a gondolatot, hogy a megújuló MOKKA adatbázis-szerkezetét célszerű úgy kialakítani, hogy lényegében bármely adatelemhez közvetlenül (SQL eszközökkel) hozzá lehessen férni.

1.3. ODR

1.3.1. Az ODR⁸ története

Először is álljon itt az ODR meghatározása. „A Országos Dokumentum-Eladási Rendszer (ODR) a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által kidolgozott és támogatott online szolgáltatási rendszer, amely az országos lényegyri látványosságainak segítségével a könyvtárakon keresztül biztosítja a könyvtárhasználók számára a könyvtári dokumentumok hozzáférhetőségét.”⁹

A közös katalogizálás kezdetétől fogva megjelent az a célkitűzés, hogy a központi katalógus feldolgozást támogató szerepe mellett egyúttal lényegyadatbázis is szolgáljon. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy egy ilyen adatbázis a KKK (könyvtárközi kölcsönzés) számítógépes támogatására is alkalmassá válhatna. Ennek gondolata megjelent már az OSZKÁR, később pedig a MOKKA koncepciójában is. Mivel azonban az ODR szolgáltató könyvtárak köre sokkal bővebb (bár egyúttal le is fedi) a MOKKA tagkönyvtárakét, ezért a MOKKA helyett inkább az ODR egyik funkciója lett a lényegyadatbázis, ahogyan ez Koltay Klára 2002-ben íródott cikkéből is kiderül.¹⁰

Annak ellenére, hogy visszatekintve kézenfekvőnek látszik, hogy a párhuzamosság kiküszöbölésével helyesebb lett volna, hogy a közös katalógizálás a könyvtárközi kölcsönzést egyazon központilag épített közös katalógus szolgálja ki, mégsem ez a forgatókönyv valósult meg. A MOKKA haladt a maga útján, míg vele párhuzamosan megszületett a DIAL Egyesület által működtetett közös katalógus, min egyúttal az ODR alapjául is szolgált.

1.3.2. Az ODR működési modellje és a modell kritikája

Az ODR működési modelljét – ahogyan a MOKKA esetében is – két szempontból vizsgálhatjuk: a rendszer használója (könyvtáros vagy olvasó) és a rendszer szolgáltatója (könyvtár). A rendszer használója az ODR webes felületével találkozik, ezen keresztül indíthat KKK kérést, vagy kérhet digitális (vagy ma már egyre ritkábban, fény-) másolatot. Ennek a felületnek a működéséről, csakúgy, mint az ODR szolgáltató könyvtárak köréről, az ODR honlapja részletes felvilágosítást ad, ezért itt nem látnak indokoltnak a működés leírását, vagy a tagkönyvtárak felsorolását. Azt meg kell

jegyeznem, hogy az általam megkérdezett könyvtárosok túlnyomó többsége szereti az ODR szolgáltatásait, jól használhatónak tartja a felületet és napi munkájában nagy segítségként értékeli.

A működési modell az ODR szolgáltató könyvtárának szempontjából vizsgálva nem hoz ilyen egyértelmű eredményt. A tapasztalatok alapján bizonyos kritikai észrevételek megfogalmazása indokolt, azonban itt is érdemes látni, hogy a hazai könyvtárosságnak az elmúlt évek során az ODR felbecsülhetetlenül hasznos szolgáltatást nyújtotta KKK és később egyre növekvő mértékben a fénynárcsú digitális dokumentum-szolgáltatás terén. Az ODR alapelvek jók, esetleg azok kibővítése, kiegészítése vált indokoltá az újabb lehetőségek és igények (munkafeltétel, mind a könyvtáros szakmai és könyvtárhasználói vonatkozásban) megjelenésével.

Nézzük a problémákat! Ha a működést az ODR szolgáltató könyvtár szempontjából nézem, akkor a rendszer alapját képező adatbázis épülésében alapvető kérdés figyelhető meg. A VOCAL tagkönyvtárak rekordja teljes értékűen kerültek be folyamatosan az ODR-be, míg a többi, egyébként „jogilag” teljesen azonos státusú könyvtár állománya vagy MARC alapú, kötegelt (batch) feltöltéssel, vagy egy egészen sajátos módszert követve, ún. ISBN alapú betöltéssel kerülhetett csak a rendszerbe. Ez utóbbi legjellemzőbb – és talán leginkább ellentmondásos – esete a KELLŐ rekordok betöltése. Az ISBN alapú betöltés alapelve ugyanis a következő: az ilyen könyvtár (vagy bibliográfia) rekordja csak akkor kerül be a rendszerbe, ha azt a rekordot már korábban egy bibliográfia rekordjával is átkapcsolták a könyvtár betöltője. Ha írja le a hazai dokumentumokat a KELLŐ a leggyorsabban, a rekordok nem tudnak az ODR-be kerülni, mert még nincs ott az „alaphoz”, amihez kapcsolódhatnak.

Összességében, a teljes működési modellt vizsgálva azt a következtetést lehet levonni, hogy a VOCAL tagkönyvtárak, és még néhány, tényleges rekordszolgáltató könyvtár kivételével a többi ODR szolgáltató könyvtár állománya meglehetősen nagy bizonytalansággal került be a rendszerbe, és ez a helyzet a cikk megírásának pillanatában is így van. A „bizonytalan” bekerülés némely esetben egyenesen azt jelent, hogy több olyan ODR tagkönyvtár is van, amelyek rekordja lényegében egyáltalán nem, vagy csak egészen aránytalanul alulreprezentálva tudtak megjelenni az ODR adatbázisában.¹¹ Ez sajnálatos módon az ilyen könyvtárak számára számszerűsíthető, pénzügyi hátrányt is okoz, ugyanis az ODR-ben való reprezentáltság jelentős hatással van a könyvtárközi kérések volumenére és ezen keresztül a KKK támogatás mértékére is, ami az esélyegyenlőség elvének sérülését jelenti.

A legutóbbi időkben az adatbázis-építés problematikájára került az ODR szerver túlterheltsége és előregedése miatti működési problémák is jelentkeztek. Ez egy jó körülmény, és nem a modell lényegét érintő, hogy úgy mondjam „külsődleges” probléma, aminek megoldása „csak” pénz kérdése. Igazságtalanság lenne ezen a ponton elhallgatni, hogy az ODR működtetését, a jól használható, innovatív felület kialakítását a DEENK vállalta magára a szerény, sőt bizonyos ideje már nem is

elérhető minisztériumi támogatás kiegészítéseként és a szolgáltatás alapját adó szerververt is a DEENK biztosítja.

Összefoglalva elmondható, hogy az ODR mint szolgáltatás szükséges és jól használható eleme a magyar könyvtárügynek, ugyanakkor az említett *monográfia* felosztása a legújabb megújuló országos rendszerben elkerülhetetlen.

1.4. Egyéb kezdeményezések közös katalógusok megvalósítása terén a teljesség igénye nélkül

1.4.1. NPA

Az NPA a 80-as évek második felében létrejött *magyar nyelvű* adatbázisátment Nemzeti *adatbázis*, a hazai könyvtárakban található *időszaki* kiadványok központilag *adatbázis*.

1.4.2. MOKKA-R¹²

A MOKKA régi könyves kiegészítése. Célkitűzését hivatalos honlapjáról idézem: „A MOKKA-R Tagozat célja a Kárpát-medence könyvtárainak és azok használóinak dokumentum- és információ-ellátását nagy mértékben javító közhasznú tevékenység ellátása, különösen a régi nyomtatványok közös katalogizálási rendszerének előkészítése, megszervezése és működtetése.”

1.4.3. Azonos rendszert használó könyvtárak katalógusai

1.4.3.1. Theca: egyházi könyvtárak keresőrendszere¹³

1.4.3.2. Szirén, majd Szikla központilag *adatbázis*

Központilag *adatbázis* a Szirén könyvtárak központi *adatbázis*.¹⁴ A Szirénből kiváló és önálló fejlesztési útra lépő Szikla rendszer alapelveit tekintve azonos módon építette fel központi „Szikla” *adatbázis*át.¹⁵

1.4.3.3. HunKat: HunTéka könyvtárak

A fentiek *adatbázis* követ a HunKat.hu¹⁶ nyílt, közös katalógus, ami a HunTéka könyvtárak közös katalógusaként indult. A katalógus építésének alapelve az elosztott *adatbázis* *adatbázis* épül.¹⁷ A HunKat a Monguz¹⁸ kereső technológiára épül, amely az IMOLA koncepcióban is jelentős szerepet játszik.

1.4.3.4. MetaLib: Aleph könyvtárak

A MetaLib¹⁹ SFX™ technológiára épül (Ex Libris). Az SFX OpenURL-lel működő linkserver, amely elérhetővé teszi felhasználóknak a kontextusfüggő linkeket az egyes szolgáltatásokhoz. Hasonlóan a HunKat-hoz, a MetaLib esetében is elmondható, hogy az elosztott *adatbázis* épül.

1.4.4. A legújabb kezdeményezések

Éppen csak a megemlítés szintjén jelzem (semmiképpen nem fontosságukat minősítve, hanem jelen tanulmány terjedelmi követelményei miatt), hogy két újabb *adatbázis* is elindult az elmúlt évek során. A HUMANUS tervezése 2005-ben indult, és ma már működő szolgáltatás az OSZK keretében, a „Könyvtárportál” program még tervezés, fejlesztés alatt áll a *adatbázis* *adatbázis*.

1.4.4.1. HUMANUS²⁰

„A HUMANUS feladata a magyar vonatkozású nyomtatott *adatbázis* humántudományi (rész)dokumentumok – azaz időszaki kiadványok vagy tanulmánykötetek részeként megjelent dokumentumok – teljes körű bibliográfiájának feldolgozása, tartalmi feltárása, rendszerbe foglalása.”²¹

1.4.4.2. Könyvtárportál (megelőző tanulmány projekt: UTCA katalógus²²)

A Könyvtárportál²³ fejlesztése összhangban van a magyar könyvtári stratégia fő célkitűzéseit megfogalmazó „portál programmal” (OKM Koncepció a könyvtárfejlesztésről : Portál program - a könyvtárügy stratégiája 2008-2013.)²⁴

2. Az IMOLA

2.1. Következtetések az eddigi projektek alapján

Mielőtt elkezdenék az IMOLA bemutatásához, igyekszem röviden összefoglalni azokat a következtetéseket, amelyek az eddigi kezdeményezésekből – elsősorban a MOKKA és az ODR szolgáltatások alapján – levonhatók. Általánosságban elmondható, hogy a hazai könyvtárügyben az elmúlt másfél-két évtized során megjelentek mind az igények, amelyekre központosított, gépes szolgáltatások építhetők. Ezek a gondolatok realizálódtak többféle projektben, amelyek közül kiemelkedik két, ma is működő szolgáltatás: a közös katalogizálást támogató MOKKA és a lelőhely-adatbázisként is működő, KKK-t és dokumentum-küldést támogató ODR.

A szolgáltatások megújítását három, lényegében eltérő, de végeredményben azonos kicsengésű ok indokolja:

- n Új igények, új lehetőségek megjelenése mind informatikai, mind könyvtáros szakmai vonatkozásban.
- n A megvalósult szolgáltatások működési hibái és hiányosságai, amelyek a modellek nem megfelelő megvalósításából eredtek. Természetesen ezeket a problémákat a MOKKA háza táján is észlelték, és az utóbbi időben határozottan észlelték a történetek a hibák kijavítására, sőt új funkciók bevezetésére is.²⁵
- n A MOKKA és ODR adatbázisok párhuzamossága. Az elmúlt évek során a könyvtáros szakmai irányítás is arra az álláspontra jutott, hogy ezt a párhuzamosságot meg kell szüntetni, ezért évek óta „terítéken van” a MOKKA és ODR adatbázisok egyesítése. Mivel mindkét adatbázis súlyos problémákkal küzd, nem látható, hogy a problémák hatékonyan, frappánsan megoldhatók lennének a két egyesítésével. Ezen a ponton egészen világosan egy újragondolt, nagyon alaposan megtervezett és a tervekhez igazodóan kivitelezett rendszer megvalósítását kell kívánatosnak. A következőkben ennek az új „IMOLA” munkanévvel ellátott rendszernek az elvi bemutatására vállalkozom.

2.2. Az IMOLA bemutatása

IMOLA = Integrált MOKKA, ODR és OLA. Az IMOLA koncepció az elmúlt 2-3 év alatt alakult ki az MTA SZTAKI könyvtári informatika csoportja és a szegedi Nemzeti Magyar Kft. (korábban iKon Kft) programozó partnerek, ill. könyvtáros és könyvtári informatikus végzettségű szakembereinek közreműködésével. A koncepció lényegét az a felismerés adja, hogy a fenti szolgáltatásokat csak egységes alagra helyezve, korszerű technológiák bevonásával érdemes megújítani.

2.2.1. Az IMOLA alapelvei, célkitűzései

2.2.1.1. Egységes alap

Az egységes alap azt jelenti, hogy az egész rendszer alapját egyetlen, közös, logikai tároló alkotja. A logikai tároló „transzparens” a felhasználó felé.²⁶ Belső felépítését tekintve lehet bonyolult, több rétegű, moduláris, felül lefelé szerverre és adatbázisra elosztott, a kód és a felhívások egyaránt a felhasználó felé egyetlen, robusztus egységként jelenik meg.

2.2.1.2. Teljességre törekvés

A koncepció kimondja, hogy a rendszernek törekednie kell a teljességre, azaz a teljes hazai könyvtári dokumentumvagyon nyilvántartását kell megcéloznia.

2.2.1.3. Többretegűség és modularitás

A koncepció egyik vezérgondolata, hogy az egységes alapra felépített központi logikai tároló felett több rétegű, moduláris szolgáltatások valósíthatók meg. A logikai tárolón megvalósuló szolgáltatás-halmaz egyik modulját a MOKKA szolgáltatás alkotja, másik eleme az OLA funkcionalitás, harmadik az ODR. Ezen túlmenően további, web2-es, interaktív szolgáltatásokkal, portál megoldásokkal bővíthető a rendszer.

2.2.1.4. Rendszerfüggetlenség, esélyegyenlőség

Csak a teljes rendszerfüggetlenség biztosíthatja azt az esélyegyenlőséget, amely a sokkal mélyebb, törvényekben is megfogalmazódó társadalmi igazságosság alapkövetelményére épül. A történeti áttekintésben látható alapon megfogalmazható, hogy ez a követelmény a MOKKA és ODR esetében nem kielégítő módon valósult meg.

2.2.1.5. Automatizált kódolás

A működési modell bemutatása során ezt részletekbe menően kifejttem, itt csak jelzem, hogy a lehetőségekhez mérten minél teljesebb körű automatizálással lehet bevezetni és a humán beavatkozást a minőség-ellenőrzés, javítás, eseti beavatkozások szintjére kell szorítani.

2.2.1.6. Széles körű monitoring szolgáltatások, visszajelzések

Az előző célkitűzéssel összefügg, és bizonyos szempontból annak előfeltétele a monitoring szolgáltatások beépítése és ezek alapján a visszajelzések biztosítása a rendszer szolgáltatói és használói felé. Automatizált kódolási rendszer képzelhető el nagyon precíz, sok szempontú monitoring szolgáltatás nélkül, amely ellenőrzi a rendszert és visszajelzést ad mind a normál működésmódról (statistikák, jelentések a felület általános méreteiről, alapszintű problémákról), mind az esetleges hibákról.

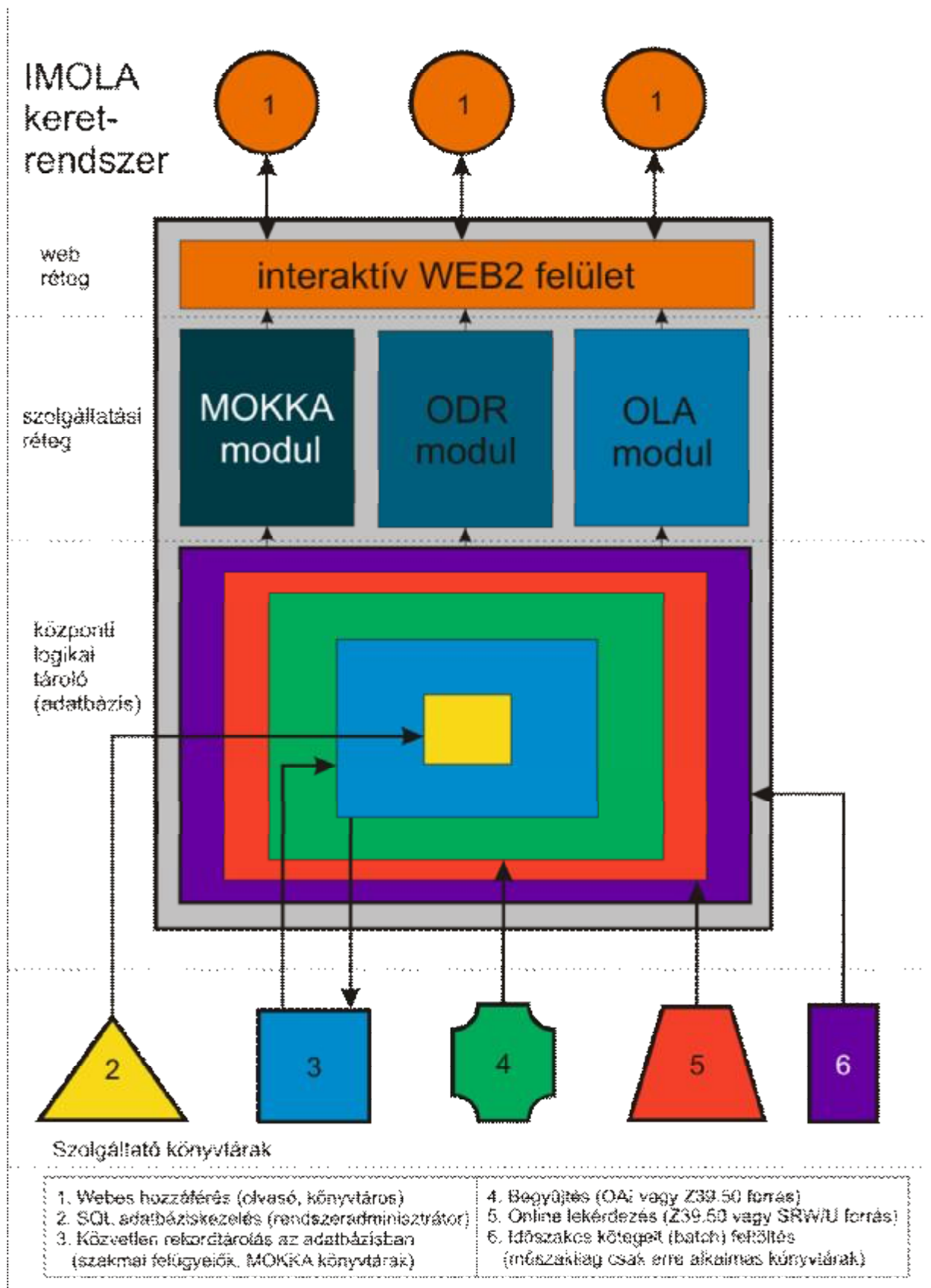
2.2.1.7. Nyitottság

A megújuló központrendszernek nyitottnak kell lennie a többi szektorral is. Egyrészt az elkövetkező évek során fokozatosan csatlakozó könyvtárak felé, biztosítva a könyvtár szakmai besorolása szerinti kapcsolatot, másrészt más hazai és nemzetközi projektek felé, így a Könyvtári Intézet által felügyelt „Könyvtárportál” program, vagy az EU különböző könyvtári és tágabb értelemben vett közgyűjteményi projektje felé.

2.3. Az IMOLA működési modellje

A működési modell bemutatását a központi logikai tároló kódolásával kezdem meg.

az erre épülő modulokat és szolgáltatási szinteket veszem sorra. Előtte azonban szükségképpen szólni kell az IMOLA jogosultsági szintjeiről is, ugyanis ezek szoros összefüggést mutatnak a működési módszerrel. A működési modellt szemlélteti az alábbi ábra.

3. ábra. Az IMOLA felépítése és sematikus kódési modelle a modulokkal, rétegekkel és a központitárdatai kapcsolási relációival

2.3.1. Jogosultsági szintek az IMOLA rendszerben

2.3.1.1. Rendszeradminisztrátor (SQL szintű hozzáférés)

Teljes jogosultság a rendszer kezelésében technikai, műszaki vonatkozásban, de nem könyvtáros szakmai tekintetben, felelősség a választott szűkebb köröké.

Ez a funkció jelenleg is létezik a MOKKA-ban. Javasolható, hogy a jelenlegi egy fő helyett minimum két további hálóműködőt bevezetve még eddig úgy, hogy 7x24 órás rendelkezésre állás legyen biztosított. Meg kell gondolnunk, hogy az Magyarország központilönyvtári szolgáltató rendszere, amely iránt egyelőre a többi szolgáltatást is fokozatosan maga köré vonhatja, ez a követelmény nem tűnik túlzottnak, inkább a minőségi elvárás színtjén mozog.

2.3.1.2. Szakmai felügyelő szint (supervisor)

Könyvtáros szakmai vonatkozásban a rendszer fölöttteljeskörű ellenőrzéssel bír, a rekordokat javíthatja, az egész munkát ellenőrzi. Javasolt ezt nem egyetlen személyben megállapítani (ahogyan jelenleg a MOKKA esetében van), hanem legalább 3, de inkább 5 (vagy még több) főben. A szakmai felügyelő jogosult arra, hogy a háttérállományokat, lezárásokat ellenőrizze, szükség esetén módosítsa, egységesítse. Ha a bibliográfia rekordokban hibát talál, javítsa. A rendszer fejlesztői felé elvárásokat fogalmazzon meg, mely pontokon szükséges a program működésének módosítása, javítása. A tagkönyvtárak felé pedig szakmai elvárásokat fogalmaz meg, ezek betartására felügyel.

2.3.1.3. Központi rekordára jogosultak (megközelítőleg a MOKKA körében)

Az erre jogosított könyvtárak felől gazdálkodó könyvtárosok, akik a központi rendszerben közvetlenül menthetnek és módosíthatnak rekordokat. Ide az OSZK, az országos szakkönyvtárak, a nagyobb egyetemi könyvtárak, a megyei könyvtárak és a legjelentősebb egyházi, valamint speciális intézményi, intézeti könyvtárak tartozhatnak. Ezen a szinten belül elképzelhető – és indokolt is – hogy bizonyos hierarchia szerint legyenek olyanok, akik az összes rekordot módosíthatják (mintegy a felügyelő könyvtárosok segítőiként), és legyenek olyanok, akik csak a saját könyvtárukból feltöltött rekordokhoz férhetnek hozzá ilyen módon.

2.3.1.4. Az összes többi könyvtár

Az ide sorolt könyvtárosok nem menthetnek vagy módosíthatnak rekordot közvetlenül a központitárdataiban. A könyvtár műszaki felkészültségétől függően teljesen automatikus, egyúttal rendszerrel lezáró rekordok vagy – ha erre műszakilag nem alkalmas a könyvtári rendszerük – akkor időszakos,

¹ Online lekérdezéssel ténylegesen nem kerülnek be a rekordok az adatbázisba, bár virtuálisan a felhasználó így láthatja.

„köteget” feltöltéssel csatlakozhatnak a rendszerhez.

2.3.2.A logikai tároló és annak feltöltési metódusai

A logikai tároló többretegű, hibrid adatbázis. A többretegűség azt jelenti, hogy a jogosultsági és szolgáltatási rétegeket lehet elkülöníteni benne (ld. 2.2.1.3 pont), a hibrid jelleg pedig abból adódik, hogy épülését tekintve négy, jól elkülöníthető metódust használ. Ezek a metódusok a következők: közvetlen rekordtárolás a központi adatbázisban, OAI-PMH vagy Z39.50 alapú begyűjtés, online lekérdezés központi rekordtárolás nélkül, köteget feltöltés. Célszerű lenne hosszú távon elérni, hogy csak az első két metódus maradjon meg, mert ezek biztosítják a legteljesebb, interaktív együttműködés lehetőségét. A harmadik metódus bevezetésének szükségessége kérdéses, ha lehetőség van rá, akkor a másodikat célszerű alkalmazni helyette. A negyedik metódus jelenleg szükségszerű, de a későbbiekben törekedni kell rá, hogy minél több helyen a másodikkal kiváltsák.

2.3.2.1. Közvetlen rekordtárolás a központi adatbázisban

A jogosultsági szintek bemutatásánál utaltam rá, hogy ide a jelenlegi MOKKA tagkönyvtárak tartozhatnak. Ez természetesen rugalmas keret, bővíthető, de éppenséggel az is lehetséges, hogy a szűkítés lenne értelmesebb a munka nagyobb fokú összehangolása érdekében. Ennek eldöntésére javasolt szakmai munkacsoport létrehozása. A működés lényegében olyan, mint azt az 1. ábra (A MOKKA működési modellje a feldolgozó szempontjából) mutatja.

Ezt a metódust jellemzi, hogy a működésben sok elem automatizálható, azonban elsődlegesen a feldolgozó könyvtáros körültekintésére és alaposágára van bízva a működtetés. Ez az IMOLA használatának leginkább felelősségteljes módja (a felügyelői szinten túl) és egyúttal a feldolgozási rendszer magas szintű összehangolását is megköveteli.²

A működés lépései:

- n a feldolgozó megnézi, hogy szerepel-e a dokumentum leírása a központi adatbázisban (feltételezve, hogy a sajátjában nem találta meg)
- n ha igen, letöltően, kiésszításhoz a helyi adatokkal (leírás és példány információk)
- n a helyi adatok tárolása során a rendszer az információt felküldi a központi adatbázisba, ahol a leírásához kapcsolódik az új leírás információ
- n ha nem találja meg, akkor leírja (vagy átemeli más bibliográfiából), és a helyi adatbázisba való mentés során (vagy azt követően, jóváhagyás után) tárolódik a rekord a központi adatbázisban is a leírás és példány információkkal együtt
- n mindkét ágon lényeges, hogy a központi adatbázisban a rekord azonosító adja meg a helyi katalógusban is

² Erre vonatkozóan külön tanulmányt kellene készíteni, ami megvizsgálná, hogyan lehetne minél jobban összehangolni a feldolgozást és milyen lehetőségek vannak arra nézve, hogy ezt a gyakorlatba is átültessék.

(nem csak a központnak kell tudni, hogy mi hol, melyik tagnál van meg, hanem a tagoknak is, hogy mi van meg a saját állományukból a központban)

2.3.2.2. OAI-PMH²⁷ vagy Z39.50 alapú begyűjtés

A központilag kiadott adatbázis épül és ének másodikról a begyűjtés és gyarapodás. Erre az jellemző, hogy teljes mértékben automatizálható. A nemzetközi és hazai³ gyakorlatban hosszú ideje sikeresen alkalmazott OAI-PMH⁴ alkalmas arra, hogy a teljesen automatizált begyűjtést megvalósítsa. Ennek lényege, hogy az adatszolgáltató (data provider) nem indít műveletet a szolgáltatási pont (service provider) irányában, hanem a működés fordított a rendszer központirésze indítja a kérés, lekérdezi az adatszolgáltatót és „harvestja” (harvesting) az új, vagy rögzített rekordokat. A Z39.50 szabvány újabb implementációi támogatják a dátum szerintiszűrés, ezért a Z39.50 szervertel funkcióval bíró katalógusok is arathatók a begyűjtéses módszerrel. Lefordítva ezt az IMOLA esetére:

- n a feldolgozó könyvtáros első lépésben megnézi, hogy a dokumentum szerepel-e a központilag kiadottban
- n ha igen, akkor letöltönné⁵ és ellátja a helyi adatokkal
- n ha nem, akkor leírja helyben (előtte természetesen megnézi, hogy van-e más forrásban és ha igen, akkor átemeli)
- n a központilag kiadott „adat” (harvest) rendelkezik az időszaki⁶ „megnézi”, hogy van-e gyarapodás az adott forrásban
- n ha van, akkor begyűjtja központi tárolóba
- n a központ a begyűjtésről visszajelzést ad

2.3.2.3. Z39.50 vagy SRW/SRU⁷ alapú online (valós idejű) lekérdezés

Elképzelhető, hogy bizonyos katalógusokat célszerű csak ilyen módon becsatornázni a rendszerbe. Ez az ún. elosztott vagy „virtuális” rekord követi (ld. KözElt vagy HunKat és a MOKKA-R bizonyos részei) és tulajdonképpen a működés jellegét tekintve a begyűjtéseshez hasonlít annyiban, hogy a műveletet a központ indítja. Ebben az esetben a rekord lekérdezése valós időben történik, a központban nem tárolódik a rekord (virtuális rekord) és a duplum-ellenőrzésnek is valós időben kell megtörténnie (az IMOLA adatbázisához képest jóval kisebb eseti)

³ Az NDA kezdetű fogva OAI alapján kódok

⁴ OAI-PMH = Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting

⁵ Lehetséges, sőt kívánatos, hogy a könyvtári rendszer támogassa ezt a működési elvet, azaz először – valamilyen módon – „irányítsa” a feldolgozót a központilag kiadott adatbázishoz, és csak második lépésben engedje meg a helyi feldolgozást.

⁶ Ez történhet naponta (minimálisan), de akár óránként vagy gyakrabban is.

⁷ SRW = Search/Retrieve Web Service; SRU = Search/Retrieve URL Service

rekordhalmazon).⁸ A Z39.50 mellett szóba jöhet a korszerűbb SRW²⁸ vagy SRU²⁹ protokoll használata is.

2.3.2.4. Kötegelt feltöltés (batch)

A hazai könyvtári informatikai helyzet ismerve elmondható, hogy a jelenlegi MOKKA és ODR könyvtárak jelentős része (ha nem a teljessége) olyan könyvtári szoftverrel rendelkezik amely alkalmas, vagy könnyen átalakítható a közvetlen rekordtárolásos, vagy a begyűjtéses módszer használatára. Ugyanakkor kisebb könyvtárakban nem biztos, hogy megvannak a feltételek erre, annak ellenére, hogy az OAI alapú vagy Z39.50 szervert aránylag egyszerűen, kis ráfordítással implementálható.⁹ Ilyenkor szükség lehet a kötegelt feltöltésre.

A kötegelt feltöltéses módszer működési lépései:

- n a feldolgozó könyvtáros első lépésben megnézi, hogy a dokumentum szerepel-e a központi tárolóban
- n ha igen, akkor letölti a helyi adatokkal
- n ha nem, akkor leírja helyben (előtte természetesen rögzíti, hogy van-e más forrásban és ha igen, akkor átemeli)
- n bizonyos időközönként (hetente, havonta) a feldolgozó könyvtáros (vagy a helyi rendszergazda, ez megállapodás kérdése) exportálja a katalógusból a gyarapodást MARC formátumban¹⁰, és azt egy kötegtben (egy fájlban) feltölti központi tárolóba. Célszerű erre egy jó kezelhető, webes felületet biztosítani az FTP szerver helyett
- n a feltöltés sikeréről (sikertelenségéről) a központ visszajelzést ad
- n a feltöltött könyv olyan helyre kerül, ahonnan egy adott időben (lehetőleg szaka a kisebb terhelés érdekében) elindít egy beolvasási folyamatot, aminek során a MARC rekordok importálásra kerülnek a központi tárolóba
- n az importálás befejeztével a rendszer visszajelzést küld a könyvtárnak a betöltést illetően (statistika hibák stb.)

2.3.2.5. A duplum-ellenőrzés problémája

Duplum-ellenőrzésre minden esetben szükség van, még a közvetlen központi tárolás esetén is, ugyanis semmi nem biztosítja, hogy tévedésből nem olyan rekordot írt le a könyvtáros, ami mégiscsak létezik a központi tárolóban. Ha ez történt, akkor a rendszer nem engedi beszúrni a rekordot, és visszajelzést ad a könyvtárosnak. A többi gyarapodási metódus pedig világosan mutatja, hogy szükséges a duplum-ellenőrzés, mielőtt rekord a központi tárolóba kerülne.

A duplum-ellenőrzés részletes taglalása helyettré hány pontot érlel ki:

⁸ Hogy erre a megoldásra szükség van-e vagy sem, azt jelen tanulmány írója nem kívánja eldönteni, csak megemlíti hogy az INFLA hibridre deljének lehetne a leltérelvezéstől a kódési módus is.

⁹ Könyvtári rendszereket név szerint nem említve, a 3-4 „legnagyobb” most is tudja mind az OAI, mind a Z39.50 szerintilekérdezést.

¹⁰ A hazai gyakorlatban elterjedt HUNMARC vagy MARC21 formátumban (a USMARC elavult, nem használatos)

n Az eminens rekord

A jelenlegi MOKKA koncepcióban is jelentős szerepet játszik az „eminens” rekord fogalma. Ez azt jelenti, hogy különböző szempontok alapján (a rekordot előállító könyvtár szakmai besorolása, a rekord teljessége, minősége, MOKKA megfeleltetése stb.) a rekordokat minősítik és kijelölnek egyet, amely a központi adatbázisban tárolódik. A többi rekord ehhez viszonyítva lesz duplum, és ezek nem kerülnek tárolásra, hanem csak a leltérek információi kerülnek az eminens rekordhoz. Lehetséges, hogy a továbbfejlesztett duplum ellenőrzésnek is ez maradhat az alapja, de az IMOLA koncepció kidolgozása során felmerült egy eltérő megközelítés is, amit a továbbiakban szeretnék ismertetni.

n A virtuális rekord

Elképzelhető egy olyan algoritmus, ami abból indul ki, hogy nem jelölünk ki eminens rekordot, hanem a beérkező rekordokat mind tároljuk az adatbázisban (vagy, ha nincs központi rekord, akkor az online lekérdezés eredményét a memóriában). Ezeket a rekordokat megvizsgálva, a mezőket összehasonlítva a rendszer képez egy „eszmei” rekordot, amit virtuálisnak is mondhatunk abból a szempontból, hogy egyetlen rekordszolgáltató tagkönyvtár rekordjával sem azonos, hanem azokból képezett, mint egy azok felállítás. Ezen az esetben a szolgáltatási rétegben több szint képzelhető el:

- o konkrét, „szűretlen” rekordok, amelyek pontosan megegyeznek a tagkönyvtárak által szolgáltatottakkal (bibliográfiai rekord szintje)
- o virtuális, „eszmei” rekord, amely a konkrét rekordok feletti létező entitás, és amely tükörelésben leírja a dokumentumot (lehet, hogy ez teljesen, vagy szinte teljesen azonos lesz valamelyik konkrét bibliográfiai rekorddal)
- o mű szintű virtuális rekord: az eszmei rekordok feletti entitás, ami összefoglalja a ugyanarról a különböző inkarnációit (kiadásait) legyenek azok önállóak (monografikus szintűek), vagy részdokumentumok. Ezen a ponton egy rendkívül izgalmas, új lehetőség jelenik meg, amellyel a könyvtáros (információsztárszolgáltató) szakma legújabbban szembesül, az FRBR szintű szolgáltatás lehetősége.³⁰

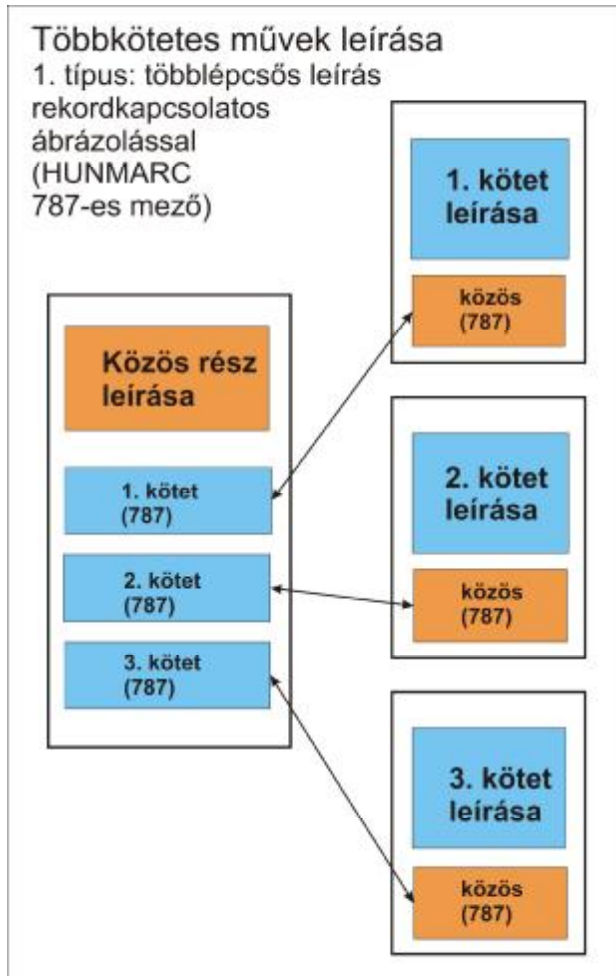
n Többkötetes művek

A duplum-ellenőrzés kérdéskörében külön fejezetet érdemel a többkötetes művek reprezentálásnak problémájának tárgyalása. Ezen néhány gondolatot szeretnék kifejteni. A hazai gyakorlatban a többkötetes művek leírásának három, egymástól jelentősen különböző módszere létezik (és ezeknek bizonyos esetek és variációi is előfordulnak, ezen a ponton nem is beszélve az azonos módszert

követő, de mégis, bizonyos részletkérdések tekintetében eltérő gyakorlatot folytató könyvtárakról). Ezek a módszerek a következők:

- 1. Rekordkapcsolatos ábrázolás (bibliográfiai rekordkapcsolat a 787-es mezőn keresztül). Ez az OSZK hivatalos feldolgozási módszere, egyúttal a HUNMARC szabvány is ezt ajánlja. Az OSZK-n kívül elég sok könyvtár alkalmazza, amelynek rendszere lehetővé teszi ezt az ábrázolást és a HUNMARC-ot veszi a feldolgozás alapjául.¹¹ Címleírási összefüggésben ez a „többlépcsős” leírásnak felel meg: a közös leírás kap egy rekordot (ez monografikus írás), majd minden egyes kötet leírása is külön rekordba kerül (alárendelt, rész szint), végül ezeket a kötetrekordokat a 787-es mezőn keresztül összekötjük a közössel (a köteteket nem kötjük össze egymással). A reláció reflexív tehát a közös felől látszódnia kell a köteteknek, és viszont, a kötetek felől látszódnia kell a közös leírásnak, mint relációnak. Amellett hogy egy „szép” megoldás (mert szépen mutatja a relációkat), van egy olyan sajátossága, amiből a közös rendszer építése során igen sok probléma adódik. Ez pedig a következő: ha egy könyvtári adatbázisban rekordokat tárolunk, akkor a rekordok kapnak egy azonosítót. A könyvtári rendszerek ezen az azonosítón keresztül kapcsolják össze a bibliográfiai rekordokat (jelen esetben a közös rekordot a kötetekkel. Amíg ez egy rendszeren belül marad, nincs baj. Amint azonban rekordot cserélünk – és a közös rendszer építése során éppen ez történik – akkor ezek a rekordazonosítók érvénytelenné válnak, „lógnak a levegőben”, a közös adatbázisban új azonosítót kell kapniuk, és kapnak is. Csakhogy itt – a jelen szerírói a hibáit elismeri. A probléma kombinálódik egy további „kellemetlenséggel”. Ha ugyanis a kötetnek nincs önálló címe, akkor nem lehet 245-ös (Cím és szerződési közlés) mezőt létrehozni a rekordban. Ez már a helyi rendszerben is gondot jelenthet (bár megoldható), ugyanis a könyvtári rendszerek szinte kivétel nélkül a 245-ös mezőt alapul véve mutatják a bibliográfiai rekordokat a keresés és találati folyamatokban, vagy a újraközvetítés során. Nyilvánvaló, hogy a cím nélküli rekordok („fej nélküli lovasok”) megjelenítése problematikus. Így szeríró az indexben ráshoz megjelenő közös és kötet rekordok együttsemzése is nehézkesebb. A közös rendszerben ez a probléma még élesebben előjön és kombinálódik azzal, hogy a forrásrekordok nagy része nem is ezt az ábrázolást követi ezt a típusú szemléltetia 4 ábra.

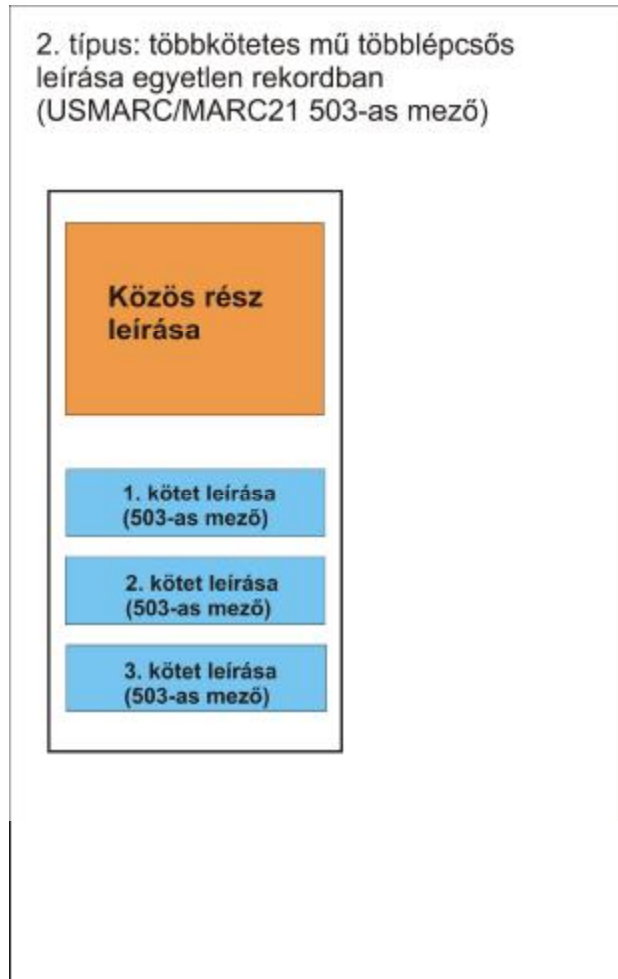
¹¹ Ilyen az Aleph, a HunTéka, az Olib és a TextLib is, a teljesség igénye nélkül néhányat megemlítve.

4. ábra. Háromkötetes mű leírása rekordkapcsolatos ábrázolással

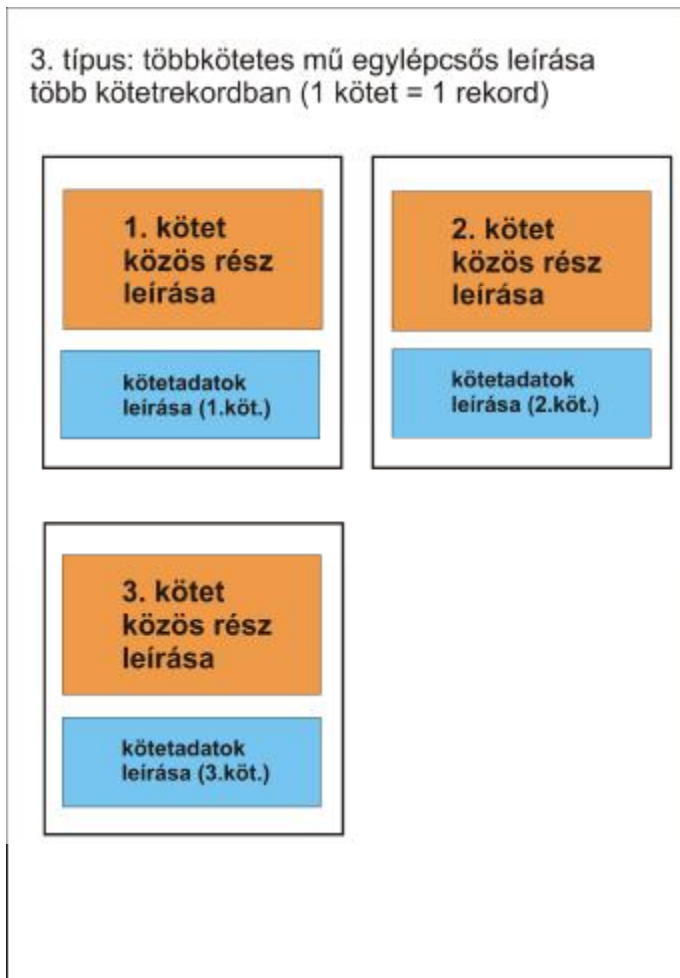
- 2. Többkötetes mű egy rekordban. A rekordkapcsolatos ábrázolástól merőben eltérő módszert használ a MARC21 (korábbi USMARC) alapú feldolgozást követő könyvtárak zöme.¹² Erre a feldolgozásra az a jellemző, hogy a többkötetes művet egyetlen rekordban írják le, amely tartalmazza a közös és a kötetadatokat is. A kötetadatokat (bizonyos adatelemek szegmentáltan, almezőkre bontva) az 503-as mezőbe kerülnek. Annyi ilyen mező képződik, ahány kötet van. Ez a leírás is a „többlépcsős” címleírási szabályt követi viszont a „több lépcsőt” egy rekordban valósítja meg. Ezt a típust szeri á tti a 5. ábra.

¹² Ide tartoznak a Corvina rendszerben dolgozó könyvtárak.

5. ábra. Háromkötetes mű leírása egy rekordban

- 3. Többkötetes mű minden egyes kötete egy rekordban. Bizonyos könyvtári rendszerekben kialakult az a feldolgozási módszer, hogy a többkötetes műnek minden kötetét önálló rekordban írják le. Ebben felveszik mind a közös, mind a kötetadatokat is. Ez a módszer az „egylépcsős” címléírási elvet követi és inkább szabványosnak (nem inkább szabályosnak) mondható. Előnye, hogy nincs szükség rekordkapcsolatra, ami a rekordcserét megnehezíti és a kötetek mégis önálló rekordban vannak, a címindexekben szépen egymás után következnek, és a kötet cím nélküli rekordok is szépen megjelennek, hiszen közös címe a többkötetes kiadványnak mindenképpen van. Ezt a típusot szemlélteti a 6. ábra.

6. ábra. Háromkötetes mű leírása három kötetrekordban

A többkötetes-probléma megoldása nem könnyű, ennek ellenére kísérletet teszek rá, hogy felvázoljam. Elvileg jelenleg minden szolgáltató könyvtárnak az 1. típus szerinti leírás kell lennie a rekordokat, de ez nem valósul meg, vagy ha megvalósul is, a rekordkapcsolatok MOKKA-n belüli leképezése eddig nem sikerült. Tovább nem erőltetve ezt, a tagkönyvtárak rekordjait fogadni lehetne eredeti állapotukban, a fentilírást ábrázolva a valóságban.¹³ Az IMOLA új, központi tárolójában viszont a három nagy (és a többi, a fentilírást eseteként felfogható) feldolgozási egységes ábrázolási móddal kellene reprezentálni. A munkafolyamat lépései:

- a.) Felismerni, hogy a rekord többkötetes, vagy annak közös/kötet rekordja. A felismerésnél nehézséget jelenthet, hogy éppen a 3. típusnál – az egylépcsős adatmodellezési szempontból a legkívánatosabb lenne – ezt nem lehet a rekordból minden

¹³ Ez nem zárja ki azt, hogy az elsődleges, kívánt megoldás az legyen, hogy már az export előállítsa ezt a „közös nevezőként” szereplő változatot, de megengedné a modellt, hogy a könyvtár a saját ábrázolásmódjának megfelelően adja a többkötetes művek rekordjait.

további nélkül eldönteni. Itt ugyan is a 3. típusú rekord a bibliográfiában (bibliográfia színt = „d”), vagy a 2. típusú a rekord leíró részében (787 az 1. típusnál, 803 a 2. típusnál), ami egyértelműen megmondja, hogy többkötetes rekordról van szó. Ennek megoldása az lehetne, hogy a HUNMARC továbbfejlesztésével egy olyan, egyértelmű jelölőt vezetünk be, ami megmondja, hogy az ilyen, 3. típusú rekord tartalmaz többkötetes műkötetet reprezentálja.

- b.) Eldönteni, hogy a fenti 3 típus közül melyik legyen a közös
- c.) Annak megfelelően „kezelni” a rekordot: lefordítani a közös „nyelvre”
- d.) Csak ezután kerülhet sor a duplum-ellenőrzésre

Hogy a „közös nyelv” a három típus közül melyik legyen, esetleg egy jó kidolgozott egyedi szabványt érdemes eldönteni. Szerintem központi rendszerben a 3. típus (többkötetes műkötetes egyes kötetek külön bibliográfiai rekordban lévő) lenne ideális. Ugyan is „megszabadul” a rekordkapcsolatok nyújtóitól, ugyanakkor minden kötet önálló rekordban kap leírást.¹⁴ A kérdés eldöntése és a pontos algoritmus kidolgozása fejlesztők és könyvtárosok együttműködő munkacsoportjában képzelhető el.

2.3.3. MOKKA modul

Ahogy a 2.2.1.3 pontban az IMOLA alapelveinek bemutatása során írtam, a koncepció lényegi gondolata a többretegűség és modularitás, ami azt jelenti, hogy az egységes alapon több szolgáltatási szint és funkció valósítható meg. Az egyik ilyen szolgáltatási modul a MOKKA. Ez a szolgáltatási modul önmagában is összetett, a funkcionális központi adatbázis építése, a rekordszolgáltatás. A központi tároló gyarapodási metódusainak bemutatása során felvázoltam a működés lépéseit az egyes metódusok vonatkozásában, ezért ennek megismétlésétől itt tartózkodok, ugyan is ez teljes mértékben lefedi a MOKKA modult az adatbázis építő, szolgáltató könyvtár vonatkozásában. A szolgáltató könyvtár természetesen együtt a szolgáltatás használójának szerepében is megjelenik, és a két rész is valósítható és ésszerű, hiszen a központi adatgyarapítás minden esetben azal lezödi, hogy a feladó könyvtáros meggyőződik róla, nincs-e már meg a tétel a központban, és ha megvan, akkor onnan letölti.

A MOKKA modul másik összetevője a rekordszolgáltató funkció, amikor a MOKKA a rekordok forrása. Ez több „helyen”, több szolgáltatási módozat alakjában valósulhat meg:

¹⁴ A könyvtári állomány alapegysége (könyvtári egység) a kötet (ez lehet könyv, bekötött periodika, tárgyabb értelemben véve bármilyen monografikus leírás egység). Ebben az értelemben a világos megnevezés lehetséges: egy könyvtári egység (egy entitás) = egy bibliográfiai rekord. Amikor a megoldásban ez nem valósul meg (vagy eggyel több rekord van, vagy összesen egy).

- n a könyvtári rendszer feldolgozó moduljába építve (ekkor mintegy oda-vissza kapcsolat van, a tagkönyvtár adja és kapja a rekordokat)
- n webes felületen (az IMOLA egészébe ágyazva, a MARC rekordok letölthetők a keresés találatilal r a zából)
- n Z39.50 szerverként (bármely könyvtár használhatja, ha erre alkalmas a rendszere)
- n OAI szerverként (NDA vagy EU szolgáltatási pontok felé)
- n egyéb, később megvalósítandó metódus (fel kell rá készülni, hogy a jövőben megszülető, egyéb protokollok is illeszthetők legyenek)¹⁵

2.3.4.ODR modul

Az ODR modul az IMOLA szolgáltatási halmazban kétfé képpen j d nhet r g:

- 2.3.4.1. A jelenlegihez hasonló webes felület segítségével, amely az IMOLA egységes keresőfelületébe integrálódik. Ennek működése a jelenlegi, már kialakított ODR funkcionális bztosítja, kiegészítve esetleg újabb lehetőségekkel, elsősorban az olvasói igények újabb, web2-es követelményekhez igazodó teljesítésével.
- 2.3.4.2. Nyílt és modern kommunikációs protokoll segítségével, amelyet az integrált rendszerek szállítói a saját rendszerükben leprogramozva lehetőséget adnak a könyvtárosoknak arra, hogy az ODR műveletek az adott it egr á l t rendszer en belülről indítsák, mégis mindvégig egy zárt ODR rendszerben maradjanak. A helyi könyvtári rendszer így interaktív kapcsol t ban á l r a z IMOLA ODR modul jával , adatokat fogadna és küldene. A metódus pontos kialakítására további – az integrált könyvtári rendszerek szállítóival és a könyvtáros szakma képviselőivel közösen létrehozott m n kacsopor t ler et ében t ő r t ő – konz ul táci ók sor án kerülhetne sor. Első megközelítésben három lehetőséggel számolhatunk: ILL³¹ szabvány alkalmazása, NCIP³² alkalmazása, az előző kető (vagy a ok egyi le) alapján egy harmadik, hazai implementáció elkészítése és bevezetése.

E két módszer párhuzamosan működhetne addig, amíg valamennyi ODR könyvtár rendszerét fel nem készítik a e n í tett ny í l t k o m m u n i k á c i ó s p r o t o k o l l h a z n á l á t á r a . A webes felület természetesen azután is megmaradhatna, hiszen az olvasók, „ügyfelek” kiszolgálása, az OLA funkciók biztosítása továbbra is azon bonyolódna. A rendszerbe további innovációként beépíthető lenne földrajzi relevancia és/vagy könyvtárakhoz rendelt partner preferencia-listák kezelése is (pl. a postaköltségek optiá l i z á l á s a érdekében). A helyi integrált rendszerbe modulként beépülő szof t w e r e s t á r o g a t á s t lehetne adni továbbá az elektronikus dokumentum-továbbításhoz is.¹⁶ Fontos szempont az olvasó-központúság (ezt a portál program is kiemelten kezeli), amelyet a könyvtárközi kérések online és mobil alapú (web, wap, sms) követési lehetőségével

¹⁵ Ilyen a jelenleg fejlesztés alatt álló „Könyvtárportál”, ami rek ler et ében g z d a g w e b 2 - e s , i n t e r a k t í v f u n k c i ó k kialakításán fáradoznak. Elképzelhető, hogy ezek a funkciók bizonyos módon megjelenhetnének az IMOLA webes felületén is, ahogyan az IMOLA szolgáltathatja legkézenfekvőbb módon az országos bibliográfiá és lelőhely-nyilvántartást a Könyvtárportál számára (amelynek egyik funkciója a központit al g ű s).

¹⁶ A sok helyen egyáltalán nem, vagy nehézkesen működő Ariel helyett

lehetne megerősíteni. Az ODR célkitűzései között szerepel a „könyvtárak gyűjteményéből kivont dokumentumok hasznosítása” téma támogatására is innovatív felület kerülhetne kialakításra.

2.3.5.OLA modul

Az OLA modulról már nem szükséges sokat írni. A MOKKA és ODR modulok helyes kialakítása és működése ugyanis mintegy implikálja az országos lelőhely-adatbázis megvalósulását. Elképzelhető, hogy ennek az IMOLA portál felületén egy külön nézet (menüpont) felelhetne meg, amelyen különösen differenciált (földrajzi hely, könyvtár típus, gyűjtőkör, egyéb speciális szempontok) kereséseket lehetne végezni, de tulajdonképpen mind a MOKKA, mind az ODR felület szolgálhatna együtt a OLA keresések és tájékoztatás teljesítésére is.

2.3.6.Interaktív web2.0 funkciók

Ez a modul egyelőre kidolgozatlan, célja, hogy a Könyvtárportál program keretében megvalósuló webes szolgáltatásokkal interaktív kapcsolatba tudjon lépni, annak szolgáltatási pontjai közül néhányat meg tudjon jeleníteni az IMOLA webes felületén, és ugyanakkor maga is szolgáltatson adatokat a Könyvtárportál számára. Természetesen a Könyvtárportáltól független, web2-es szolgáltatások kialakítása is lehetséges. Ezeket a fejlesztéseket ésszerűen össze kell majd hangolni.

2.4.A megvalósítás lehetősége: a 2008-as TÁMOP-3.2.4 pályázat alapján

A hazai könyvtárügy nagy lehetőségét jelentia 2008-ban kiírt TÁMOP-3.2.4 pályázatcsomag. Az előbbi az infrastruktúra fejlesztését, a második a szolgáltatások fejlesztését támogatja. A pályázatok elbírálása a cikk írásának pillanatában még folyamatban van, sok reménykedő könyvtáros várja azok eredményét. Témánk szempontjából kiemelt szerep jut két, a TÁMOP-3.2.4 keretében meghirdetett pályázatnak. Az egyik a MOKKA, a másik az ODR megújítását célozza. (A MOKKA szervezeti vázlatáról és az elírt pályázati háttérrel részletes tájékoztatást a olvasó Könyvtárügyi hírek 2008-ban megjelent cikkében.³³⁾

Nagy lehetőség ez a hazai könyvtárosság számára, ugyanakkor bizonyos veszélyeket is hordoz. Az egyik veszély az, hogy a jelentős pályázati források felhasználása során nem valósulnak meg az igazán innovatív fejlesztések, hanem csak a meglévő rendszerek kisebb alakítása, javítása történik meg. Ez azért lenne különösen hátrányos, mert a jelenlegihez hasonló finanszírozási lehetőségek – minden ésszerű feltétel és szeriit – csak hosszú évek múlva áll majd újra a szakma rendelkezésére. A másik veszély (az elsővel szoros összefüggésben), hogy a MOKKA és ODR fejlesztések továbbra is két szálon futnak, aminek eshetőségét az is előre vetíti, hogy két külön pályázat keretében kerülték kiírásra, és két gazdájuk van. Ez elvben még nem zárna ki a fejlesztés erőinek egyesítését, maximális összehangolását, de a bizonytalansági tényezőt nagymértékben növeli.

2.5.Konklúzió

Remélem, hogy a hazai közös katalogizálási törekvések – ha mégoly vázlatos – áttekintése nem volt hiábavaló, és bízom benne, hogy az IMOLA koncepció bemutatása hasznos és

szükséges volt. Hogy az események merre haladnak, megvalósul-e ez a koncepció, vagy más történik, esetleg csak részleteiben valósul meg, azt nem tudom. A legrosszabb az lenne, ha minden maradna a régiben, megmaradna a MOKKA és ODR párhuzamossága és vágyálom maradna a valódi, teljes OLA. Nagyon remélem, hogy nem így történik, és az IMOLA koncepciót – vagy legalább az abban felvetett ötletek, javaslatok jó részét – sikerül megvalósítani!

/Tóth Kornél, MTA SZTAKI
2009. április 3./

Irodalom- és hivatkozásjegyzék:

¹ Osztott(közös) katalógus a Magyarországon / Vajda Erik - NWS 1997 előadás. URL: <http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/1/index.htm>

² A műszaki szakterületen tervezett osztott katalógus átmeneti helyzete, ajánlott irányai és a megvalósítás feltételrendszere / Vajda Erik. - In.: TMT 41. évfolyam (1994) 3-4. sz. pp. 99-108. URL: http://trn.ori.k.bre.hu/show_news.htm?id=3278&issueid=428

³ A Közös Elektronikus Katalógus NIIF-es és TEMPUS-os élete / Balázs László (KLTE) ; Burgermeister Zsolt (Somogyi-könyvtár).- NWS 1997 előadás. URL: <http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/2/index.htm>

⁴ VOCAL - A Corvina könyvtárak osztott katalógusai rendszere / Bakonyi Géza. - In.: Könyvtári Figyelő 9.(45) 2. évf. (1999) 2.sz. pp. 256-267. URL: <http://www.kisz.hu/kf/kfarchiv/1999/2/bakonyi.h.htm>

⁵ MOKKA URL: <http://www3.mokka.hu/>

⁶ Közös (osztott) katalógus - közös (központi) katalógus. (Terminológia, tipológia, stratégia) / Vajda Erik. - In.: Könyv, könyvtár, könyvtáros (3K) 9.évf. (2000) 2.sz. pp. 28-39. URL: <http://www.kisz.hu/3k/19972006/valdikek/valdikek0002/vajda.e.htm>

⁷ A Magyar Országos Közös Katalógus projekt első szakaszának tapasztalatai / Bakonyi Géza. - In.: TMT 50. évfolyam (2003) 5. szám. URL: http://trn.ori.k.bre.hu/show_news.htm?id=1943&issueid=55

⁸ ODR URL: <http://odr.lib.klte.hu/>

⁹ forrás: <http://www.kisz.hu/107/page.php?49>

¹⁰ Hogyan használjuk az Országos Dokumentumellátási Rendszer Lelőhelyadatbázisát? / Koltay Klára. - In.: Könyvtári Levelező/Lap 14. évf. (2002.) 2.sz. URL: <http://epa.kisz.hu/00300/00365/00003/pdf/02-11.pdf>

¹¹ MOKKA-ODR Nyílt Fórum az MKE 40. Vándorgyűlésén (Szombathely, 2008. július 25.) URL: <http://www3.mokka.hu/?q=mokka/odr>

¹² MOKKA-R URL: <http://www.erditohuzokkar/>

¹³ Theca URL: <http://bibliob.hu/>

¹⁴ Szirén központiadatbázis URL: <http://www.sziren.com/index.sziren.htm>

¹⁵ Szikla URL: <http://www.szikla.net/hun/index.php>

-
- ¹⁶ HunKat URL: <http://www.hunkat.hu/hunkat2tree/index.jsp>
- ¹⁷ A HunTéka könyvtárak közös katalógusa: www.hunkat.hu / Tóth Kornél. - NWS 2005 előadás. URL: <https://nws.niif.hu/ncd2005/docs/0nj/hj35.lt.r>
- ¹⁸ Monguz URL: <http://www.monguz.hu/>
- ¹⁹ MetaLib URL: <http://www.elh.hu/termekmeta.lt.r>
- ²⁰ HUMANUS URL: <http://www.ozk.hu/humanus/index.lt.r>
- ²¹ forrás URL: <http://www3.mokka.hu/?q=humanusnyitdaj>
- ²² URL: <http://konyvtar.niif.govt.ca/>
- ²³ Könyvtárportál URL: <http://konyvtar.niif.govt.rv/>
- ²⁴ Portál program URL: <http://www.ki.ozk.hu/107/download.php?view=274>
- ²⁵ Mi újság a MOKKA háza táján? 4. Új szerver, új adatbázis / Koltay Klára. - In.: TMT 56. évfolyam (2009) 4. szám. (a cikk írásakor már nyomdában)
- ²⁶ IMOLA : Integrált MOKKA2, ODR2 és OLA / Kármán László. - MOKKA-ODR Nyílt Fórum az MKE 40. Vándorgyűlésén (Szombathely, 2008. július 25.) URL: http://www3.mokka.hu/files/doc/odr_forummonzug_MOKKA-ODR_forum.pdf
- ²⁷ Részletes bemutatása az Openarchives.org honlapján. URL: <http://www.openarchives.org/>
- ²⁸ SRW/SRU információk a TechEssence: <http://techessence.niif.govt/node/48> és az OCLC honlapján: <http://www.oclc.org/research/projects/vesberservices/default.lt.r>
- ²⁹ AZ SRU hivatalos honlapja: <http://www.loc.gov/standards/sru/>
- ³⁰ FRBR = Functional Requirements for Bibliographic Records. Magyar nyelvű URL: <http://www.ozk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf> angol nyelvű URL: <http://en.wiki.edi.org/wiki/FRBR>
- ³¹ ILL = Interlibrary Loan; információk az IFLA honlapján: <http://www.ifla.org/II/ill.htm>
- ³² NCIP = NISO Circulation Interchange Protocol (NISO = National Information Standards Organization); NCP <http://www.niif.hu> információk a NISO honlapján: <http://www.niso.org/working/ncip/>
- ³³ Mi újság a MOKKA háza táján? 1. / Bánkeszi Katalin. - In.: TMT 55. évfolyam (2008) 7. szám. URL: http://trn.niif.govt.hu/show_news.lt.r?id=4925&issueid=495